

УДК 342.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.33>

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Софіна І.,

аспірант Університету економіки і права «КРОК»

ORCID: 0000-0002-4876-5024

Софіна І. Функціональне призначення національної поліції в контексті прав людини: сучасні виклики.

Вказується, у процесі трансформації суспільства та реформування системи правоохорони в Україні постає важливе завдання — чітко визначити, які ролі та функції виконує поліція. Ці функції мають одночасно забезпечувати ефективну охорону громадського порядку і гарантувати дотримання прав та свобод громадян. Коли цьому питанню приділяється недостатньо уваги, виникають суперечності між державними потребами та індивідуальними правами людей. Це, в свою чергу, призводить до зменшення довіри суспільства до органів поліції та підриває їх легітимність і авторитет державної влади загалом.

У статті здійснено комплексне дослідження функціонального призначення Національної поліції України в контексті забезпечення та захисту прав і свобод людини в умовах трансформаційних процесів у сфері публічного управління та безпеки. Обґрунтовано, що сучасна поліцейська діяльність повинна виходити за межі традиційного уявлення про поліцію як виключно силовий інструмент держави. Функції поліції все більше орієнтуються на превентивність, сервісність, комунікацію з громадою та підзвітність суспільству, що відповідає принципам демократичного врядування та правової держави. Проаналізовано еволюцію функціонального призначення поліції крізь призму міжнародних стандартів у сфері прав людини. З'ясовано, що відповідно до сучасних європейських підходів поліція має виступати не лише органом примусу, а насамперед – інструментом соціального партнерства між державою і громадянами. Це передбачає переосмислення мети, змісту та методів реалізації поліцейських функцій. Обґрунтовано, що в умовах тривалого воєнного стану, гібридних загроз, зростання правової невизначеності та напруженого суспільного фону особливого значення набуває дотримання поліцією прав людини при здійсненні публічно-владних повноважень. Дослідження виявило низку системних викликів: обмеженість ресурсів, нормативні колізії у сфері забезпечення безпеки, слабка правова культура частини особового складу та недостатній рівень підзвітності перед громадськістю. У рамках дослідження запропоновано уточнене бачення функціонального призначення Національної поліції як суб'єкта публічного адміністрування, чия діяльність має поєднувати ефективність забезпечення правопорядку з дотриманням принципів пропорційності, правової визначеності, недискримінації та належного врядування. Підкреслено, що поліцейська діяльність повинна бути легітимною, контрольованою з боку суспільства, а її результати – прозорими та передбачуваними.

Ключові слова: Національна поліція, функціональне призначення, права людини, публічне адміністрування, превентивна діяльність, поліцейські функції, демократичне врядування, безпека.

Sofina I. Functional purpose of the national police in the context of human rights: contemporary challenges.

It is indicated that in the process of transforming society and reforming the law enforcement system in Ukraine, an important task arises - to clearly define what roles and functions the police perform. These functions must simultaneously ensure effective protection of public order and guarantee respect for the rights and freedoms of citizens. When this issue is not given enough attention, contradictions

arise between state needs and individual rights of people. This, in turn, leads to a decrease in public trust in the police and undermines their legitimacy and the authority of state power in general.

The article presents a comprehensive study of the functional purpose of the National Police of Ukraine in the context of ensuring and protecting human rights and freedoms in the context of transformational processes in the field of public administration and security. It is substantiated that modern police activities should go beyond the traditional idea of the police as an exclusively forceful instrument of the state. Police functions are increasingly focused on prevention, service, communication with the community and accountability to society, which corresponds to the principles of democratic governance and the rule of law. The evolution of the functional purpose of the police is analyzed through the prism of international standards in the field of human rights. It is found that, in accordance with modern European approaches, the police should act not only as a coercive body, but primarily as an instrument of social partnership between the state and citizens. This involves rethinking the purpose, content and methods of implementing police functions. It is substantiated that in conditions of prolonged martial law, hybrid threats, increasing legal uncertainty and a tense social background, the observance of human rights by the police in the exercise of public authority powers is of particular importance. The study revealed a number of systemic challenges: limited resources, regulatory conflicts in the field of security, weak legal culture of some personnel and insufficient level of accountability to the public. The study proposed a refined vision of the functional purpose of the National Police as a subject of public administration, whose activities should combine the effectiveness of ensuring law and order with compliance with the principles of proportionality, legal certainty, non-discrimination and good governance. It is emphasized that police activities should be legitimate, controlled by society, and their results should be transparent and predictable.

Key words: National Police, functional purpose, human rights, public administration, preventive activities, police functions, democratic governance, security.

Постановка проблеми. Постановка проблеми дослідження функціонального призначення Національної поліції в контексті прав людини зумовлена складним та багатограним характером сучасних викликів у сфері безпеки й публічного адміністрування. В умовах трансформації суспільних відносин і реформування правоохоронної системи України виникає необхідність чітко окреслити роль і функції поліції, які мають відповідати не лише ефективності забезпечення громадського порядку, але й невід'ємним правам і свободам громадян. Недостатня увага до цього балансу призводить до конфліктів між державними інтересами і правами особи, що, у свою чергу, сприяє зниженню довіри населення до правоохоронних органів та підриває легітимність самої поліції як інституту публічної влади.

Додатково, актуальність проблеми зумовлена наявністю системних викликів, серед яких – воєнний стан, що накладає особливі обмеження на діяльність поліції, а також слабкість законодавчого та інституційного механізму контролю за дотриманням прав людини в правоохоронній діяльності. Неврегульованість питань підзвітності, недостатній рівень професійної підготовки поліцейських у сфері прав людини та етичних стандартів створюють передумови для потенційних порушень і надмірного застосування сили. Це актуалізує потребу у ґрунтовному аналізі функціональних завдань поліції з позиції дотримання фундаментальних прав людини та демократичних норм.

Враховуючи вищезазначене, постає потреба у визначенні теоретико-методологічної основи і практичних механізмів реалізації функціонального призначення Національної поліції з урахуванням вимог прав людини. Це передбачає комплексний аналіз правового статусу поліції, особливостей виконання нею превентивних, каральних, сервісних та комунікативних функцій, а також виявлення сучасних викликів, що впливають на ефективність її діяльності. Розв'язання цієї проблеми сприятиме формуванню збалансованої, легітимної моделі поліцейського функціонування, здатної відповідати стандартам демократичного суспільства та зміцнювати суспільну довіру.

Дослідженням питань функціонального призначення Національної поліції в контексті забезпечення прав людини активно займалися такі науковці як Іщенко І., Березневич О., Вітик Ю., Руднева О.М., Форостян О. та інші науковці.

Мета статті полягає у дослідженні функціонального призначення Національної поліції України в контексті забезпечення та захисту прав і свобод людини в умовах трансформаційних процесів у сфері публічного управління та безпеки.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розбудови демократичної правової держави ключовим завданням публічної влади є забезпечення ефективного механізму охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина. У цьому контексті діяльність органів Національної поліції України відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки саме вона, як частина системи виконавчої влади, безпосередньо взаємодіє з населенням і реалізує функції гаранта безпеки, правопорядку та прав людини. У зв'язку з цим зростає актуальність комплексного аналізу функціонального призначення поліції з урахуванням сучасних викликів у сфері безпеки та прав людини.

Незважаючи на численні нормативно-правові акти, які регламентують діяльність Національної поліції, у науковому дискурсі все ще відсутнє єдине бачення щодо обсягу та змісту її функціонального призначення в контексті дотримання прав і свобод людини. Більше того, трансформаційні процеси в українському суспільстві, зумовлені як внутрішніми реформами, так і зовнішніми загрозами, вимагають переосмислення ролі поліції як інституції, що повинна діяти на засадах верховенства права, відкритості та підзвітності. Особливу увагу необхідно приділяти аналізу нормативно-правової бази, організаційно-правових механізмів, практики реалізації функцій поліції та їхньої відповідності міжнародним стандартам у сфері прав людини. Оцінка ефективності функціонального призначення поліції в контексті дотримання прав і свобод людини потребує комплексного міждисциплінарного підходу, який поєднує юридичний, соціологічний та управлінський аналіз. Тож, формулювання цілісного науково-обґрунтованого бачення функціонального призначення Національної поліції України з огляду на її зобов'язання щодо гарантування прав і свобод людини є одним із завдань наукової статті, що сприятиме удосконаленню правового регулювання діяльності поліції, підвищенню ефективності правоохоронної системи загалом та посиленню довіри громадськості до інститутів державної влади.

Іщенко І. у своїй науковій статті, присвяченій питанням адміністративно-правових інструментів Національної поліції, аналізує превентивну функцію поліції й вказує, що для ефективного захисту прав і свобод людини превенція має здійснюватися через набір юридичних інструментів: нормативних актів, адміністративних договорів, адміністративних актів та інших дій, які не порушують права особи, але сприяють попередженню порушень. Іщенко І. аргументує, що ці інструменти мають бути чітко визначені в законодавстві та на практиці забезпечувати баланс між державним інтересом у безпеці та правами громадян [1].

В рамках дослідження юридичної природи адміністративних поліцейських послуг в Україні Березневич О. розкриває іншу сторону функціонального призначення: адміністративно-поліцейські послуги як форму забезпечення прав і свобод. Він стверджує, що такі послуги мають бути спрямовані на захист законних інтересів громадян та реалізацію їх прав, зокрема через надання сервісу, який відповідає стандартам доступності, ефективності та правової визначеності. Зокрема, науковець наголошує, що адміністративні поліцейські послуги – це не просто формальність, а інструмент, який повинен забезпечувати ефективне реагування поліції на потреби громадян, при цьому з повагою до їхніх прав і свобод [2].

У своїй науковій роботі щодо забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України Вітик Ю. аналізує поняття, зміст і практичні аспекти забезпечення конституційних прав і свобод людини поліцією. Науковець акцентує увагу на тому, що нормативно-правова база повинна бути уніфікованою та чітко регламентованою, а політика поліції – відповідати міжнародним стандартам, а також звертає увагу на важливість професійної підготовки працівників поліції, кадрових стандартів і прозорості дій поліції як необхідних елементів для реального захисту прав людей [3].

Також, Вітик Ю. систематизувала науково-теоретичні підходи до визначення сутності поняття «забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина» у контексті діяльності Національної поліції. Зокрема, дослідниця аналізує, що це поняття включає не лише юридичне закріплення прав і свобод на рівні нормативних актів, але й реалізацію цих норм на практиці шляхом виконання поліцейськими конкретних владних повноважень, що мають бути легітимними, обґрунтованими і пропорційними, а також акцентує увагу на міжнародно-правових стандартах, які повинні становити невід'ємну частину правової основи поліцейської діяльності [3].

Друге важливе спрямування, яке розкривається, стосується правової основи та нормативно-го характеру діяльності поліції, адже нормативно-правові акти національного рівня мають бути системно й ієрархічно пов'язані між собою, а також узгоджені з міжнародними договорами й

стандартами. Це, за її твердженням, забезпечує юридичну визначеність поліцейської діяльності, чітке розмежування компетенцій, а також встановлює правові гарантії для захисту прав людини. Нормативно-правова база, за словами автора, повинна передбачати чіткі процедури застосування заходів обмеження, корпоративної відповідальності поліцейських за порушення, механізми контролю й оскарження дій [4].

Третє ключове питання, яке висвітлюється у дослідженні – це практичні аспекти реалізації забезпечення конституційних прав і свобод у діяльності Національної поліції, із врахуванням організаційно-кадрових, освітніх, методологічних і етичних компонентів. Науковець звертає увагу на необхідність підвищення кваліфікації поліцейських, удосконалення їх професійної підготовки, а також формування внутрішніх стандартів поведінки, які гарантують повагу до гідності особи. Крім того, у дисертації підкреслюється роль контролю з боку суспільства та незалежних інституцій для забезпечення прозорості дій поліції та підзвітності за порушення прав людини [3].

Функціональне призначення Національної поліції України має ґрунтуватися на пріоритеті забезпечення та захисту прав і свобод людини, оскільки саме ці цінності становлять ядро демократичного правового порядку. Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. У цьому контексті діяльність поліції повинна бути орієнтована не лише на підтримання публічного порядку чи боротьбу зі злочинністю, а й на гарантування реалізації основоположних прав громадян, включаючи захист від неправомірного втручання, свавілля та дискримінації.

Недотримання прав людини у процесі поліцейської діяльності не лише підриває легітимність держави, але й спричиняє глибокі соціальні наслідки – зниження довіри до правоохоронних органів, правову невизначеність та зростання правового нігілізму серед населення. У цьому контексті важливо, щоб поліція не розглядала забезпечення прав людини як обмеження своїх повноважень, а навпаки – як їх обґрунтування та межу, яка забезпечує законність і суспільну підтримку її дій. Права людини повинні бути не лише предметом декларацій, а й практикою, що виявляється в усіх напрямках поліцейської діяльності – від превенції до примусу [5].

Для ефективного забезпечення прав і свобод людини в діяльності Національної поліції необхідно вжити низку організаційних, правових і освітніх заходів. Насамперед, нормативно-правова база має бути узгоджена з міжнародними стандартами, зокрема з Європейською конвенцією з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини. Важливим є запровадження внутрішніх регламентів і процедур, які детально описують допустимі межі застосування примусових заходів, засоби фіксації правопорушень і механізми реагування на скарги. Також слід забезпечити належний нагляд за дотриманням прав людини – як внутрішній (дисциплінарний), так і зовнішній (громадський контроль, омбудсмен тощо).

Окреме значення має формування правової культури працівників поліції, що включає не лише знання норм законодавства, а й вміння етично, справедливо і правомірно діяти в нестандартних ситуаціях. Професійна підготовка повинна містити курси з прав людини, етики публічної служби, медіації, недискримінації, а також аналіз типових порушень прав із практики ЄСПЛ. Лише поєднання належного правового регулювання, навчання, внутрішнього контролю та громадського нагляду здатне перетворити Національну поліцію на дійсний інститут захисту прав людини, а не лише силовий орган.

Висновки. Функціональне призначення Національної поліції України у контексті забезпечення та захисту прав і свобод людини становить фундаментальну складову демократичної моделі державного управління у сфері безпеки. Поліція зобов'язана не лише реалізовувати правозастосовні функції, а й діяти в межах правової визначеності, де права і свободи особи визнаються найвищою соціальною цінністю. З огляду на це, система діяльності Національної поліції має бути орієнтована на права людини не декларативно, а у формі практичних, інституційно гарантованих механізмів захисту.

Наукові дослідження українських фахівців підтверджують необхідність системного переосмислення як правового регулювання, так і організаційних засад поліцейської діяльності. Особливу увагу слід приділити питанням узгодженості національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини, запровадженню спеціалізованих освітніх курсів для поліцейських, а також створенню ефективних механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю за законністю дій правоохоронців. Ці елементи мають стати ключовими у формуванні нової парадигми взаємодії поліції з громадянами.

Таким чином, захист прав і свобод людини повинен стати не факультативною, а інтегрованою складовою функціональної природи Національної поліції. Реалізація цього завдання потребує політичної волі, належного ресурсного забезпечення, послідовної нормативно-правової реформи, а також культурної трансформації самої поліцейської спільноти. Лише в умовах дотримання принципів верховенства права, прозорості, підзвітності та поваги до гідності кожної особи поліція здатна ефективно виконувати свої завдання та зміцнювати довіру суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іщенко І. Адміністративно-правові інструменти Національної поліції як суб'єкта реалізації превентивної функції держави: поняття та зміст. *KELM*. 2022. № 6 (50). DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.6.27>.
2. Березневич О. Юридична природа адміністративних поліцейських послуг в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 3 (63). DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.3.8>.
3. Вітик Ю. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 205–209. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.31>.
4. Форостян О.С. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності підрозділів поліції в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Держава та регіони*. 2023. № 4(82). С. 108–112.
5. Руднева О.М. Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Бюлетень Міністерства юстиції*. 2010. № 11. С. 30–37.